

Марія Чумарна

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 811.161.2(075)

Ч-90

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2021 р. № 53)

Підручник створено за Типовою освітньою програмою,
розробленою під керівництвом О. Я. Савченко.

Чумарна М. І.

Ч-90 Українська мова та читання : підручник для 4 кл. закладів
загальн. середн. освіти : у 2-х ч. Ч. 2. / М. І. Чумарна. —
Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2022. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-10-7034-8

Зміст підручника відповідає Державному стандарту початкової освіти
та Типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом О. Я. Савченко.
Для учнів та учениць 4 класу.

УДК 811.161.2(075)

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

ISBN 978-966-10-7034-8

© М. І. Чумарна, 2021
© Навчальна книга – Богдан, виключна ліцензія
на видання, оригінал-макет, 2022

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Прочитай виразно

Робота в парах (або групах)

Запитання та завдання

Увага!

Словникова робота

Чарівний ключик

Завдання творчого характеру

Прислів'я та приказки,
скоромовки, загадки

Послухай, переглянь відео

ДО МОГО ЧИТАЧА/МОЄЇ ЧИТАЧКИ

Дорогий друже/дорога подруго! Я — твоя нова Читанка. У четвертому класі ти відкриєш для себе таємниці творення світу і людини, перегорнеш сторінки історії рідної України, ознайомишся з народними звичаями, здійсниш фантастичні мандрівки разом із персонажами оповідань і повістей. Ми з тобою ще раз увійдемо в коло мудрих і прекрасних думок у творах видатних письменників, глибше відчуємо красу рідного слова, навчимося розрізняти літературні жанри та види усної народної творчості. Нашими друзями стануть герої відомих книг.

Але найголовніше — ти зможеш творити разом зі мною і поповнювати мою Скарбницю смішинками, віршами, загадками, оповіданнями, казками, малюнками.

Крім того, я — незвичайна Читанка: в мене є електронна версія, в якій позначка «Чарівний ключик» допоможе тобі знайти тлумачення **виділеного** у тексті слова. А ще тут ти зможеш прослухати деякі твори, озвучені професійними акторами, та записи пісень, подивитися мультиплікаційні фільми, створені за сюжетами народних і літературних творів, та уривки з художніх фільмів, заглянути в картинну галерею.

Радості тобі від мандрівки у світ чудес!

Твоя Читанка

РІДНА МОВА

Спитай себе, дитино, хто ти є, —
і в серці обізветься рідна мова;
і в голосі яснім ім'я твоє
просяє, наче зірка світанкова.

З родинного гнізда, немов пташа,
ти полетиш, де світу далечизна,
та в рідній мові буде вся душа
і вся твоя дорога, вся Вітчизна.

У просторах, яким немає меж,
не згубишся, як на вітрах полова,
моря перелетиш і не впадеш,
допоки буде в серці рідна мова.

Дмитро Павличко

Прислів'я

- ◆ Світ — велика родина.
- ◆ Світ співучий, як соловейкове серце.

СВІТ НАРОДИВСЯ ДЛЯ МЕНЕ

Сонце — золоте яєчко в небі —
Всім довкола радість засіває,
І в його промінні все зростає.
Так сотворений цей світ для тебе!

ОСІННЄ ЛИСТЯ ОБЛІТАЄ

Осінь лістя облітає,
бо відлетіли вже пташки.
Трава у лузі догоряє,
чорніють верби край ріки.

Скінчилось літо! Що весною
колись завітло — відцвіло.
І ми дивуємось з тобою:
весни неначе й не було!

Минають дні, минають квіти, —
бо є початок і кінець.
Поглянь у небо: зорі світять,
із місяцем ведуть танець.

Фото Всесвіту

Чи є у зір весни початок
і день народження зірок?
Чи можуть ці зірки згасати,
як пелюстки земних квіток?

Дивлюся в небо фіалкове
і зрозуміти хочу світ.
Вже моє серденько готове
в космічний рушити політ!

Я хочу все на світі знати!
Коли з'явилася Земля?
Як виникли стрімкі Карпати?
Як світить сонечко здаля?

Як народились в світі люди,
рослини, звірі і пташки?
І доки нам світити будуть
у небі синьому зірки?

Марія Чумарна

Зверни увагу на вірш, яким починається розділ. Чому перші літери у рядках виділені? Як називається вірш, назву якого можна прочитати за першими літерами в рядках?

ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Розкажи, що тобі відомо з прочитаних книжок чи побачених фільмів про світ, в якому живеш, про небесні світила, про таємниці Всесвіту, які тебе цікавлять.
2. Придумай усну історію виникнення Землі, Сонця і Місяця.
3. Напиши коротку казку «День народження зірок».

Загадка

На синьому полі золота пшениченька сходить.

Подивись неймовірно цікавий відеоролик про створення Всесвіту.

КАЗКИ, МІФИ І ЛЕГЕНДИ ПРО ТВОРЕННЯ СВІТУ

З давніх-давен люди, сидючи вечорами біля вогнища чи на порозі своєї хатини, задивлялися на зорі та уявляли собі, що десь там, у небі, небесна родина теж зараз вечеряє і поглядає у бік нашої Землі.

Ще до того, як з'явилися перші книги, бабусі та дідусі, матусі й татусі розповідали дітям на ніч таємничі історії. Це були розповіді про те, як творився світ, як у ньому народилися рослини і тварини, а згодом — люди. Найдавніші перекази про створення світу, виникнення життя на Землі називають **міфами**.

Історії про героїчні подвиги богатирів та мандри в різних світах, які любляють діти, іменують **казками**. Казка (як розповідали давні міфи) була матір'ю нашої мови. А з мови, з кожного промовленого Казкою слова народилося все живе: гори, моря і ріки, рослини, тварини та навіть люди, бо їхнє життя не могло існувати без мови.

Давні усні оповіді про важливі події звать **переказами**: від слова «переказувати» чи «переповідати». Згодом люди почали придумувати невеликі оповідки про походження назв річок та озер, гір і долин, селищ і містечок, навіть дерев і рослин! Їх в народі називали **легендами**.

Короткі повчальні життєві історії називають **оповідками**, **притчами** чи **байками**, а зовсім коротенькі — **анекдотами**, **жартами**, **загадками**, **скоромовками** та **прислів'ями**.

Отож, я — твоя Читаночка — запрошую в мандрівку світом міфів, казок, переказів, легенд, притч і байок!

Які цікаві історії, казки та оповідки ти знаєш? Чи подобається тобі читати казки, оповідання про чарівні пригоди? Чи відомо тобі щось про назву твого міста, села?

Розкажи про незвичайну пригоду, яка трапилася з тобою. Спробуй розповісти чи записати історію про своє село чи місто, вулицю, річку, ставок, дерево біля дому.

КОЛИ НЕ БУЛО З НАЩАДА СВІТА

Українська стародавня колядка

Коли не було з нащада світа,
тоді не було ні неба, ні землі,
а тільки було синєє море,
а серед моря — зелений явір.
На явороньку — три голубоньки,
три голубоньки радоньку радять,
радоньку радять, як світ **СНОВАТИ**:
— Та спустімося на дно до моря,
та дістанемо дрібного піску.

**Дрібний пісочок посіємо ми,
та нам станеться чорна земляця.**

Та дістанемо золотий камінь,
**золотий камінь посіємо ми, —
та нам станеться ясне небонько.**

Ясне небонько, світле соненько,
світле соненько, ясен місячик,
ясен місячик, ясна зірниця,
ясна зірниця, дрібні зіздрочки.

Нащáдо — велика темрява, з якої народився світ.

Об'єднайтеся у дві групи. Кожна група обговорює одну з виділених у вірші фраз, висловлює свої уявлення про створення неба та землі, створює власні презентації на цю тему в малюнках, відеороликах, фантастичних історіях.

Про що радилися три голубоньки?

Послухай колядку у виконанні Ніни Матвієнко.

РОД-ВСЕДЕРЖИТЕЛЬ, БІЛОБОГ І ЧОРНОБОГ

Давньоукраїнський міф

Коли ще не було землі, а тільки великий Океан розливався довкола, летіли по небу три соколи: Род-Вседержитель, що все народжує і утримує в космосі, та його сини Білобог і Чорнобог. Батько дорогу вибирав, а сини несли у дзьобах сніп колосся та жменьку землі. Колосся ніс Сокіл-Білобог, а землю — Сокіл-Чорнобог.

І впустив землю Чорнобог, і впала вона на дно моря. І з волі Сокола-Рода перекинувся Чорнобог у сизого селеня та пірнув на морське дно. Виніс Чорнобог землю з морського дна, і піднявся посеред Моря-Окіяну острів Буян. А на тому острові з волі Вседержителя утворилася біла Гора, а на вершині гори виріс Прадуб. Так було створено землю посеред безмежного Океану і розділено час на день і ніч.

Тоді Білобог, перекинувшись сизим селезнем, піднявся до Небес, кинув зерно — і впало воно в чорнозем, сповнене ярої сили. А Сокіл-Род сів на вершині Прадуба і став правити створеним світом.

Коли земля заселилася різними створіннями і людьми, наказав Сокіл-Род своїм синам наділити все створене душами, які є частками самого Рода, — як він, безсмертними. Дав їм золотого молота і велів бити по каменю, що лежав біля підніжжя Прадуба. Вдарив Білобог — і золоті іскри в небо злетіли. Вдарив Чорнобог — злетіли чорні ворони та розповзлися змії.

З того часу душі людей, що живуть у світлі Правди, схожі на золоті іскри, а душі тих, хто живе у Кривді, — на чорних воронів.

Чи справді душі людські обирають, якою дорогою їм ходити, — дорогою Правди чи дорогою Кривди? Як, на твою думку, живе людина по правді?

Чи є в тексті незрозумілі слова? Дізнайся про це у «Тлумачному словнику».

❁ ЯК ВИНИКЛО ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ ❁

Багато міфів і казок стверджують, що світ народився з велетенського золотого яйця. Може, спершу це було наше Сонце чи Галактика? Підказку шукай у казці «Яйце-райце».

А зараз спробуй уявити собі, як виглядала Земля на початку. Спершу вона вкрилася травою і квітами, потім на ній виростили дерева, з'явилися тварини, а найпізніше у світ прийшла людина.

Міфи різних народів, як і український міф про Білобога та Чорнобога, розповідають про наш земний світ як про чарівне велетенське дерево, у верховітті якого живуть небесні птиці. Нагорі — небесний світ. Земний міститься у стовбурі світового дерева, а в його корінні — підземний світ. У наших з тобою предків дерево світу називалося Прадубом або Ясенем. Тому і нашу Землю ми часто називаємо Ясен Світ.

Хто ж засіяв ті перші дерева, з яких почалося життя рослин, звірів і людей? Звичайно, це були володарі неба. А «дерево світу» наші матусі та бабусі вишивають на рушниках і сорочках, малюють на писанках.

СОТВОРЕННЯ СВІТУ

З «Книги Буття» Старого Завіту

На початку сотворив Бог небо і землю. Земля ж була пуста і порожня, та й темрява була над безоднею, а дух Божий ширяв над водами.

І сказав Бог: «Нехай буде світло!» І настало світло. І побачив Бог світло, що воно добре, та й відділив Бог світло від темряви. Назвав же Бог світло — день, а темряву назвав ніч. І був вечір, і був ранок — день перший.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.